

НАПРЯМ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-343-2-16>

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ 1985–1991 РОКІВ ЯК ОДНА З ВІТЧИЗНЯНИХ ФОРМ (МОДЕЛЕЙ) МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Кавилін О.А.

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та земельного кадастру
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Місцеве самоврядування взагалі, а, зокрема, і для України, представляє собою багатогранне політико-правове явище, яке виступає як: засади конституційного ладу в державі; один з основних атрибутів демократичного ладу; специфічна форма народовладдя; необхідна умова забезпечення права жителів тієї або іншої територіальної одиниці (громади) на самостійне вирішення питань місцевого рівня [1, с. 9]. Як наголошується у ст. ст. 140 Конституції України: «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» [2].

Територіальний устрій місцевого самоврядування, здебільшого, визначається певними теоретико-концептуальними основами, на яких побудовано принципи місцевого самоврядування в тій чи іншій державі. У наукових колах вважається, що основні теоретичні засади інституту місцевого самоврядування було розроблено у період з кінця XVIII ст. до першої половини XIX ст. у Франції та Німеччині [3, с. 11]. Вони ґрунтувалися на принципах природного права людини, зокрема таких як справедливість, свобода, рівність тощо.

Історія становлення місцевого самоврядування в Україні має складний та неоднозначний характер. Під час панування радянської влади у місцевій громаді, з одного боку, були наявні певні інструменти впливу, але з іншого боку – вони мали централізований характер. Фактично відбувався тотальний контроль держави у всіх сферах життєдіяльності. Після набуття Україною незалежності можна було спостерігати процес переформатування принципів, традицій та підходів до вирішення місцевих питань.

У процесі розвитку України як незалежної держави в ній домінували, у різні історичні періоди, різні форми (моделі) місцевого самоврядування, наприклад: 1) доколоніальна форма, яка передбачала вертикальну ієрархію прийняття рішень, а саме – центральна влада – це князь та бояри, а місцева – віче та верв; 2) колоніальна форма яка виражалася у наявності адміністративно-територіальної вертикалі влади (XVII–XVIII століття, період влади на землях нашої держави російської імперії, Речі посполитої та Австро-Угорщини); 3) реакційно-національна форма, що полягала у децентралізації влади, тобто коли місцеве самоврядування мало право здійснювати на свій розсуд фіскальну, фінансову та нормативно-правову політику (1917–1918 роки – спроба створення української державності); 4) радянська форма – фактично відсутні ознаки децентралізації (централізоване народовладдя) (1920–1985 роки); 5) український націоналізм, який представляв собою адміністративно-командну вертикаль (1985–1991 роки); 6) сучасна українська модель – період поступового переходу від радянської адміністративно-командної вертикалі до децентралізації влади [4, с. 115–116].

Що ж собою представляв так званий український націоналізм? Взагалі поняття «український націоналізм» можна визначити як світогляд, що передбачає існування незалежної української держави та зберігає унікальну українську культуру в міжнародній системі інших національностей та держав, кожна з яких має власну культурну унікальність. Для України це також означає боротьбу за свою національну свободу разом з відстоюваннями персональної свободи

людини. Особливість українського націоналізму полягає у його демократичному характері [5].

У період з 1985 р. по 1991 р., коли ще Україна перебувала у складі СРСР відбувалося таке політичне явище як «перебудова». Її сутність полягала у застосуванні сукупності певних політичних та економічних реформ, які проводилися у державі. Зокрема проводилася політика так званої «гласності» та демократизація суспільного життя. Вводилися елементи ринкових відносин. Припинилася постійна надмірна критика «капіталістичного ладу», що поліпшило відносин з США та демократичними державами Європи. Також нарешті було визнано пріоритет загальнолюдських цінностей та глобальних світових проблем над потребами держави.

Важливою складовою перебудови мало стати реформування політичної системи, а також демократизація суспільно-політичного життя. Зокрема повинен був відбутися поступовий перехід від тотальної влади комуністичної партії до створення державних органів, які б обиралися парламентським шляхом. На XIX Всесоюзній конференції КПРС наголошувалося на тому, що конче необхідні зміни у виборчій системі держави, зокрема – наданні їй елементів альтернативності. Також було запропоновано інститут президентства [6, с. 151]. Згідно з прийнятим 26.12.1990 р. Законом СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) СРСР у зв'язку з удосконаленням системи державного управління» уряд був підпорядкований Президентові СРСР та отримав статус виконавчо-розпорядчого органу. Крім того, уряд було перейменовано у Кабінет Міністрів СРСР [7]. Такі демократичні перетворення у СРСР сприяли розгортанню національних рухів у союзних республіках, що стало підґрунтям для формування у майбутньому нових незалежних держав [8, с. 123]. Також, подібні реформи призвели і до змін у статусі союзних республік, зокрема і УРСР. Велике значення для набуття Україною суверенітету мав прийнятий 27.10.1989 р. Закон СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» (далі – Закон). Цей нормативний акт розширював повноваження Голови Верховної Ради. У Законі зазначалося, що «Організація і діяльність держави будуються на засадах виборності всіх органів державної влади, підзвітності їх народові, відповідальності кожного державного органу і службової особи за доручену справу, обов'язковості рішень вищестоящих органів для нижчестоящих згідно з розподілом їх повноважень» (ст. 3 Закону) [9]. На території Української РСР забезпечувалося верховенство законів республіки (ст. 71 Закону). В Українській РСР, як і в інших союзних республіках, діяли республіканські та місцеві органи державної влади і управління, місцеві суди, прокуратура та арбітраж

тощо. Порядок їх організації і діяльності на території України також визначався положеннями Закону СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». Тобто, хоча, в цілому, союзні республіки СРСР і отримали деяку автономію під час «перебудови», однак все одно на державному рівні здійснювався чіткий контроль за діяльністю місцевих органів влади. Також у цей період було значно обмежено свободу правової та фінансово-економічної сфери в Україні (що унеможливило реальні зміни у державі) при наявності певної системи децентралізації влади [4, с. 115]. Ця ситуація змінилася після набуття Україною та іншими республіками незалежності. Наразі в Україні застосовується так звана французька модель місцевого самоврядування основні принципи якої полягають у поєднанні державного управління та місцевого самоврядування. Для неї характерна підзвітність та підпорядкованість місцевих органів влади. При цьому державна та місцева влада гармонійно доповнюють одна одну у різних сферах життя громад.

Література:

1. Лазор О. Д., Лазор О. Я. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід : навчальний посібник. Видання друге, доповнене і перероблене. Київ. Дакор. 2004. 560 с.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
3. Хріпливець Д. Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9. 2010. С. 11–14.
4. Гришко Р. Ю. Історія трансформаційних перетворень української моделі самоврядування. *Держава та регіони*. 2016. № 4 (56). С. 114–119.
5. В'ятрович В. Чому український націоналізм – це те, що потрібно Україні та світу? URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/62adab06bf3d4/>
6. Іванов В. М. Історія держави і права : навчальний посібник. Київ. МАУП. 2002. Ч. 2. 2003. 224 с.
7. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) СРСР у зв'язку з удосконаленням системи державного управління. Закон СРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1861400-90#Text>
8. Новородовський В. Національні меншини УРСР в умовах «перебудови» (1985–1991 рр.): погляд вітчизняних дослідників. *Наукові записки*. Випуск 3–4 (99–100). С. 121–139.
9. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР. Закон СРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-12#Text>